

МИХАЈЛО КОСТИЋ
ИВАН Б. ПОПОВИЋ

ГОРЊОТРЕПЧАНСКА БАЊА

*Један пример савременог прерастања сеоске бање у развојни
балнеотуристички центар*

РАЗМЕШТАЈ И ВЕЗЕ

У овећем ерозивно-тектонском проширењу, Горњотрепчанска Бања је под североисточним ободом Чачанске котлине. Положена претсжно на обалама термалног водотока имена Бања, леве притоке Западне Мораве, Горњотрепчанска Бања је на двојној суподини рудничких шумовитих огранака Буковика (850 м) и Вујна (875 м.)

На надморској висини изнад 420 м, бањско насеље лежи у југоисточној подгорини Вујна и западној падини Буковика. Бања је основана на атару села Горње Трепче по коме је названа. Централна зона Горњотрепчанске Бање обухвата око 18 хектара.

У међупростору гравитационих утицаја Горњег Милановца, Чачка и Мрчајсваца, Горњотрепчанска Бања удаљена је од првог града преко Вујна 9, другог 18, а трећег 12 км. Са ибарске магистрале у Бању се долази прикључним асфалтним путем дугим око 8 км.

Бања у Горњој Трепчи је у честом дневном аутобуском саобраћају са Чачком и у директној аутобуској вези са Београдом (132 км, 3,00 часова путовања).

ОСОБЕНОСТИ ТЕРМАЛИЗМА

Улога и утицај геотектонске грађе и рељефа. — На терену села Горња Трепча и Горњотрепчанске Бање, и широј околини, знатно су распрострањене творевине миоценског вулканогено-седиментног комплекса. „У Бања реци, изнад кредних седимената, налазе се слатководни миоценски кречњаџи. Ови слабо песковити и лапоровити кречњаџи изграђују стрме одсеке у десној обали Бање реке; откривени су и у саставницима ове реке и у њеним вишим деловима“.¹

У вулканогено-седиментном комплексу, термални извори Горњотрепчанске Бање јављају се у раседној зони Вујна. Термалну раседну линију, испод Вујна у селу Г. Трепчи, запазио је најпре Б. Ж. Милојевић (1948).² Детаљнијим проматрањем каспијих истраживача утврђено је да се дуж Вујна налази велика, косо нагнута, раселина, са на-

гибом на ЈЗ а пружањем СЗ—ЈИ. На њој се налазе минерални извори Топлик у Брђанској клисури и Горњотрепчанска Бања на југоисточној страни Вујна¹. У рејону Трепче изражена је и рудничка дислокација. Ова радијална структура првога реда је на скоро читавој својој дужини означена изливима дацито-андезитских стена. Праћена је и бројним раседима мањег значаја. Пружа се од Рудника према југу и може се пратити све до Трепче, правац ССЗ—ЈЈИ⁴. У њеној зони је дугачак и дубоки разлом који се, од Горњотрепчанске Бање подножјем Великог Вујна, пружа преко терме Млаковац према горњомилановачком басену. Извориште Млаковац је несумњиво везано за ову термалну раселину.⁵

Термоминерална вода „Бања“ избија на сутоку ових двају главних раседних линија. Раседна зона карактеристична је и по томе што се у ближој и даљој околини термалног извора јавља већи број извора са повећаном температуром (између 18—23°C) али са потпуно слатком водом и без икаквог мириса на H₂S који је карактеристичан за Бању.⁶

У ерозивно-тектонском басену Горњотрепчанске Бање моделована је, на падини Вујна с обе стране водотока Бања, зараван висока око 510 м. Она је усечена у магматским стенама.* По Б. Ж. Милојевићу (1948) представља абразиону творсвину неогене старости.⁷

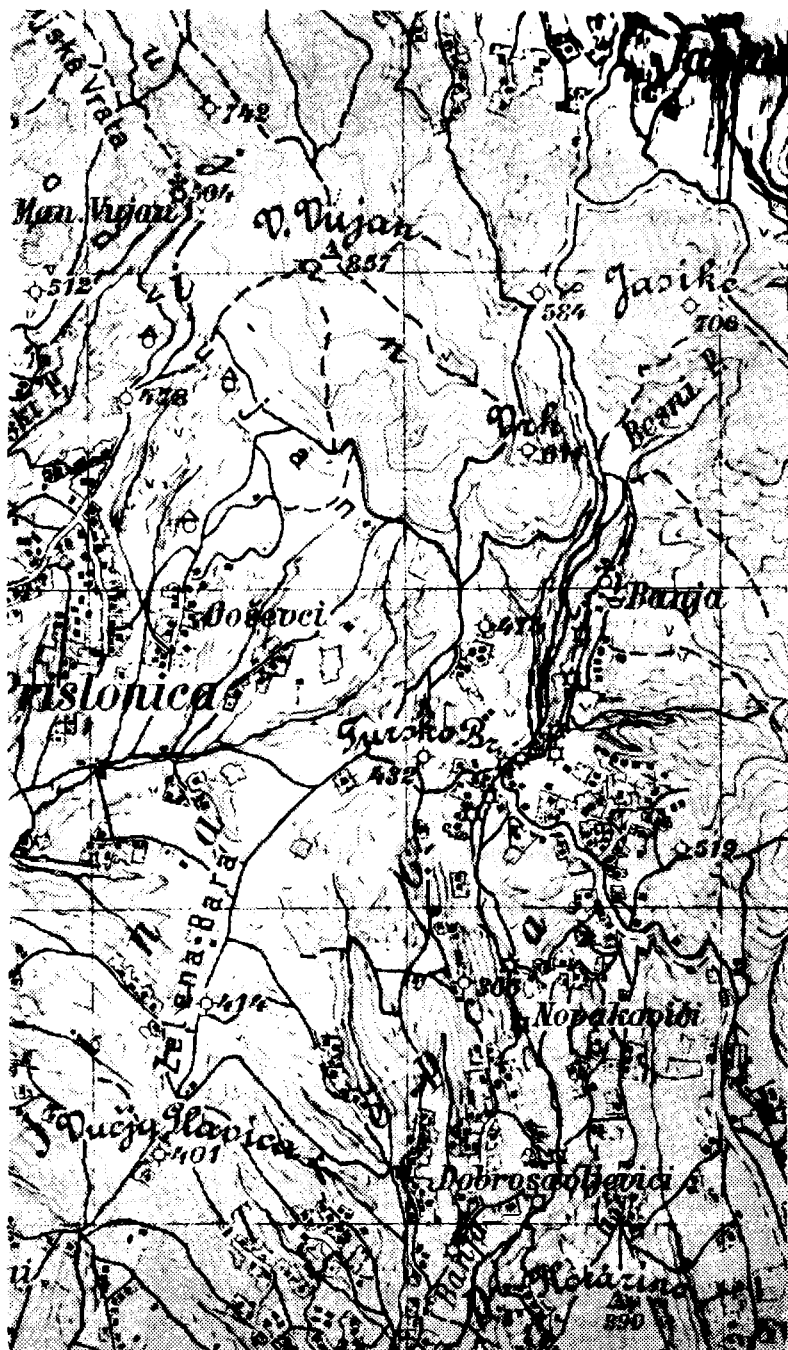
За обликовање рељефа трепчанскобањског басена, сем раседних одсека и терасне пластике, важне су и појаве урвања земљишта. Урвински микрорелеф изражен је и у ужем бањском рејону. Ту је, западно од водотока Бање, насупрот објектима Угоститељског предузећа „Морага“, 1978. године активирано овеће клизиште. И поред предузете стабилизације тла, постављања и до два метра високих потпорних бетонских зидова и стубова, урвинска маса је једну кућу потпуно срушила а две знатније оштетила.

Стешњеност простора у типичној корутини и физичкогеографски процеси урвања земљишта су и у савременој валоризацији простора ограничујући фактор размештаја те и опште насеобинске еволуције и регионалне улоге и значаја. Међутим, то су истовремено и подстицајни чиниоци нарочитих урбаних остварења. Она су шире позната по остварењу и у Рибарској Бањи.⁸ Због постојећих просторних односа и рељефа немирне пластике и у бањском кругу пројектована је урбана пенетрација.

Као и у неколиким другим бањским насељима Србије, положеним у корутинама, и у Горњотрепчанској Бањи налази се и на антропогене облике рељефа. У згушћеном делу стамбеног насеља индивидуалне изградње ти облици су образовани засецањем блажих падини на нижем ободу и усецањем у њему уравњених нивоа и полица.

---

* У Горњотрепчанској Бањи постоје издашни потенцијали геотермалне енергије. На сектору ове бање изражене су палеопетрогеотермалне појаве и лежишта петрогеотермалне енергије у гранитоидним интрузијама са температуром до 300°C на дубини до 4 км (Зборник са саветовања Истраживања и могућности коришћења минерално-сировинских потенцијала Драгачева и околине, Краљево 1983. стр. 8, 61).

Сл. 1. Размештај Горњотречанске Бање на сектору села Г. Тречча, под североисточним ободом Чачанске котлине, у југоисточној подгорини планине Вујан (В. Вујан 857 м) и на обатама термалног водотока Бања. На „топљуј речници“ Бања, која се излива из главног термалног врела, доскоро су мледе неколике воденице (размера 1:50.000).

Хидролошка својства минералних вода и водоснабдевање. — На територији југозападне Шумадије и простору Чачанске котлине, у подручју Горњотрепчанске Бање, терме Бање су у трепчанској термалној зони. У овој зони су и минерални извор *Топлик* у Брђанској клисури и брђанско термално извориште *Барутљива вода*. У термалногеографској регионализацији СР Србије, трепчанска термална зона припада чачанском мезотермалном подручју у оквиру Чачанско-краљевачке балнеотермалне регије (М. Костић, 1975)⁹

Морфоструктура Вујна (875 м) представља хорст ограничен термалним дислокацијама. Као и друга хидротермална чворишта СР Србије (Фрушка гора, Букуља, Рудник, Велики Јастребац, Копаоник, Калафат) и планина Вујан је хидротермално чвориште из којег се и око којег се разливају бројни минерални извори (М. Костић, 1982). Како је већ речено, према С-у је Млаковац, 3-у Топлик, ЈЗ-у Брђанска Барутљива вода, а ЈИ-у Горњотрепчанска Бања. Ови и још неки мање познати минерални извори умногоме окружују морфотермалну скульптуру планине Вујна.

Као што је унеколико споменуто, термоминералне воде Горњотрепчанске Бање припадају разбијеном изворишту. Потичу из сложене издани. Местимично је изражена плитка издан, делимично оголићена у кориту водотока Бање.

Укупна водоиздашност извора Горњотрепчанске Бање износи око 20,8 l/s од чега главна терма (30°C) преко 15 l/s. По томе, водни објекти ове бање су врло обилне водоиздашности.

Према резултатима истраживања *Н. Милојевића* и *М. Ракића* (1962) хидротерма Горњотрепчанске Бање „представља специфичан тип гасног узлазног извора. Подземне воде, како оне јувенилног порекла које данас означавају постхумну активност некада јаке вулканске области, тако и оне вадозне које се дуж раседа спуштају у велике дубине и доспевају у услове повећаног притиска и температуре, напоном гасова бивају избачене на површину. При томе се близу површине земље одиграва низ процеса као што су ослабљивање и опадање концентрације раствора, осиромашење гасовима услед опадања притиска, хлађење услед мешања са вадозним водама и општа деминерализација“.¹⁰

У рејону Горњотрепчанске Бање изражена је морфохиidroлошка еволуција термалног изворишта. Разјашњење овог процеса, веома распрострањеног у термалним зонама, познато је још из резултата проучавања *Ј. Цвијића*,¹¹ те је о томе довољно казати да је био вишефазан, али су се од негдашњих нивоа истицања термалних извора и њиховог сукцесивног спуштања одржали само трагови једне ниже етаже.

Појаве и процесе морфохиidroлошке еволуције термалног изворишта Горњотрепчанске Бање запазили су и заслужни истраживачи *М. Теофиловић* и *В. Вујановић* (1972). Констатујући најпре да се у „реци Бања“, која тече западним ободом Буковика (850 м), јављају термоминерални извори везани за дубоку раседну линију, излажу како је „очигледно да су овде у ранијим геолошким периодима термални извори мењали места извирања унутар поменуте раседне линије“ и да су садржаји Li, Rb, Cs и Sr у бањској термалној води неупоредиво нижи од садржаја истих у глини и хумусу. У водотоку, на дужини од око 500 м, стене често садрже повећане концентрације наведених сле-

мената и то како туфни пешчари тако и вулканске брече па чак и лапорци и лапоровити кречњаци. „Ови повећани садржаји су последица одлагања наведених елемената од стране топлих вода које су их садржавале“. То је и разлог што се нпр. цезијум јавља искључиво у стенама из овог простора. Испитивања стена из Бесног потока показују и различите садржаје радиоактивних елемената као што су уран и торијум. Повећане садржаје показују туфови и вулканске брече из непосредне околине термалних извора, односно из Бесног потока. Како термална бањска вода при пролазу кроз ове радиоактивне стене може да делимично раствара уран и торијум из њих, споменути аутори су мишљења да радиоактивност делом долази и услед растварања, а да јувенилни приноси урана и торијума треба да су безначајни. На основу тога дошло се до сазнања „да су се изворишта термалне воде током неогена померала дуж раседа, одн. Бесног потока, услед чега је у једном дужем периоду цео овај простор „загађен“ литијумом, рубидијумом, стронцијумом, цезијумом и другим елементима које ова вода садржи“.¹²

Истичући исказано гледиште, треба прецизирати да се „диркулација“ горњотрепчанске термалне воде умногоме односи и на многовековно постојање термалног водотока Бања и његово растварање и одлагање споменутих елемената. На то указује и литолошка структура седимената, порозитет стенских маса, неотектонски покрети и нарочито релативно велика издашност главне терме. Мењајући корито, измештањем и разливањем у приобаљу, и засецајући местимично плитку термалну издан, „река“ Бања је својом термоминералном водом натопљавала глине, хумусно тло и околине стене и преобрађавала их у термалне наслаге.

Како је речено, морфохидролошка еволуција је веома распрострањена појава и процес у термалним зонама, али се термалне (минерализоване) наслаге налазе углавном испод и наблизо јачих термалних изворишта и покрај негдашњих и данашњих термалних водотока. То је, у многим крајевима Србије, поодавно познато и предеоном становништву. Минерализовани хумус, главно леčiliшно средство, глегле се налази и покрај слабијих термалних отока. У Бањи Радовалиници у прелелу Поперина („Шабачка Поперина“), у северној подгорини планине Цер (687 м), пелонд се ископава и испод наноса периодског поточића, у којој се стаче термална отока, из компактног слоја лебљине 50—60 см.¹³

Према томс, у Горњотрепчанској Бањи „термалне наслаге“, односно минерализована глина и хумус и термално преображене стенске масе, исход су два генетски различита агенса: миграције термалних извора и разливања водотока главне терме из негдашњег високог и данашњег нижег колектора (М. Костић, 1982).

„Топли поток“ Бања, који се често означаје и као „река“ Бања, извире у подножју Вујна на месту „Врело“. Код свог извора, у влажном добу године, прима периодски („сушички“) Бесни поток и оставља свој извор термоминералне воде Горњотрепчанску Бању. Доскоро Бања, водоток уједначеног протицаја и незамрзавања, окретала је неколико воденица поточара, а у раније време везалице. Од воденица најпознатија је „Јањача“.¹⁴

На изразито термалном терену, Горњотрепчанска Бања нема пијаће воде. У употреби је умногоме термална вода. За водоснабдевање могуће је искоришћавање знатних количина термалне воде.

У потесу „Борићи“, источно од Стационара, преко 80 кућа у 1982. години нису имале воду те су се њихови власници и гости снабдевали са главне бањске чесме. И у другим деловима Бање многе су куће без воде.

Водоснабдевање се решавало и још увек постоји у парцијалним решењима. Од око 400 кућа за одмор и рекреацију у ужем и ширем бањском рејону, само 45 су снабдеване пијаћом водом. Каптирани су извори који су били познати по водообилности и квалитету питке воде. Тако је 1972. године *Милан Карановић*, стално настањен у Београду, каптирао осам извора. Радови су обављени удруженим средствима 22 власника кућа за одмор и рекреацију. Сем извора мање издашности, каптирани су и познати извори „Лазовача“, „Збеговине“, „Језерац“ и „Јешће“ са укупном издашношћу 28,3 l/s.

Удружени власници кућа за одмор и рекреацију доводили су воду понајвише са удаљености од 1,5 до 2,00 км, али и са веће удаљености. Тако је *Благомир Зарицац* из високих шума Вујна спровео водоводне цеви у дужини око 3,5 км, а *Алекса Станковић* 1974. године са још веће удаљености (4,5 км) са двеју каптажа у западним обронцима Буковица.

Углавном за потребе у домаћинству поједини власници кућа за одмор и рекреацију користе воду са бунара у дворишту. Крајем 1982. год. таквих је бунара било 15 а грађени су још неки.

За разрешавање проблема водоснабдевања, постигнута је сагласност и потписан самоуправни споразум о заједничком улагању новчаних средстава Горњотрепчанске Бање и села Катрге и Доње Горевнице. На изградњи водоводне мреже, у месецу априлу 1983. год., обављени су сви припремни а предстоје остали радови.

Хемизам и основна функционална вредност горњотрепчанско-бањских вода. — Према геохемијском пореклу ове бањске воде припадају магматогеним хидротермама сложенијих вода.

Термалне воде Горње Трепче су хемијски испитиване „прво на лицу места“, 1. августа 1904. год., а затим у лабораторији. *М. Т. Лeko* је установио да у саставу термоминералне воде из старог купатила и једне чесмице нема готово никакве разлике и да је вода ($t=29,5^{\circ}$) „по свему као обична изворска вода за пиће“. Сadržавала је трагове сулфата и мало хлорида а главне су соли карбонати (0,340 gr/l сувог остатка). По томе, горњотрепчанскобањска вода окарактерисана је као индиферентна терма.¹⁵ Према физикохемијској анализи, коју су *М. Николић* и *А. Зега* извршили такође 1904. год., ова бања је увршћена у ред сумпоровитих хипотерма са карактером слабих земно-алкалних вода.¹⁶ И за старе Југославије термална вода „Трепчанске Бање“ била је позната као сумпоровита хипотерма са земноалкалним карактером.¹⁷

У социјалистичкој Југославији Институт за медицинску хидрологију и климатологију у Београду извршио је 31. I 1958. год. хемијску анализу (*М. Каракушев*) којом је углавном потврђен раније установ-

љен састав. Приступило се истражним каптажним радовима и сондажи две бушотине (S_1 44,80 м и S_2 20,10 м) које су и најиздашнији водни објекти ($t=31^0$ и 28^0C). Каснијим анализама свих издашних извора, извршеним у Институту за физикалну медицину и рехабилитацију у Београду (*М. Зечевић*, 1970. и 1972.), које су шире познате јер су више пута објављиване, потврђен је основни хемијски састав термоминералних вода ове бање. Оне, по свом физичко-хемијском саставу, углавном припадају земноалкалним слабо сумпоровитим водама.¹⁸

Према новијој анализи (*М. Арсенијевић* и *М. Теофиловић*, 1969) по хемијским карактеристикама топле воде извора Горње Трепче, који се јављају на раседној линији у дужини од непуних 100 м, су хидрокарбонатне магнезијско-калцијске (бушотина 1 и 2, чесма крај бушотине 1), калцијско-магнезијске и калцијско-натријске чији се рН креће око 2,4. С обзиром на анијонско-катјонски састав ове воде, слабоалкалног карактера, су ниске засољености, јер се њихова општа минерализација креће у границама 496—654 mg/l.¹⁹

Савременим геохемијским проучавањима дошло се до сазнања да суви остаци термалне воде Горњотрепчанске Бање садрже цезијум и друге алкалне елементе. Посебно је значајна појава цезијума који се у водама ове бање налази у садржајима од 0,17 mg/l до 0,52 mg/l.²⁰ *М. Арсенијевић* (1975) је најпре, на основу типоморфних и микроелемената катјона, минералну воду Горњотрепчанске Бање окарактерисао као цезијумову,²¹ а затим преко релативног садржаја микросастојака (% mgekv) чија је граница за Cs 0,0171 % mgekv, уврстио у „цезијумове минералне воде“.²² Сем Горњотрепчанске Бање (Cs 0,0290 % mgekv и 0,0490% минерализације), цезијумове минералне воде у Србији су још једино Матарушка Бања, Млаковац и Савинац.²³ Извршена проучавања хемијског састава термоминералних и минералних вода из 40 разних локалности Србије и АП Војводине, које скоро све представљају призната бањска лечилишта односно природна лечилишта које народ користи, и то у погледу на велики број елемената, показала су да су у води Горњотрепчанске Бање максимални садржаји цезијума.²⁴

Од посебног су значаја, као што је речено, и високи садржаји микроелемената у глини (Li 30—60, Rb 45—170, Cs 25—80, Sr 10—30 gr/t) и хумусу (Li 8—60, Rb 60—80, Cs 0—80, Sr 30 gr/t) ове бање. Они су сви у односу на исте садржаје у термалним водама Горње Трепче: литијума има више за око 2000 пута, рубидијума више за око 4000 пута, стронцијума више за око 300 пута и цезијума има више за око 150 пута.²⁵

Важна одлика хемизма термалних вода Горњотрепчанске Бање је и постојаност састава. *М. Теофиловић* и *В. Вујановић* (1972) су указали да су ове воде „практично вечите и да нема опасности да се током времена исцрпу“. Са доста основа се очекује да ће у будуће и садржаји пратећих, па међу њима и лековитих компоненти, остати приближно стални.²⁶

На извршеним радиоактивним карактер термалне воде Горњотрепчанске Бање указао је још *М. Т. Леко* (1905). Увршћујући трепчанску термоминералну воду у индиферентне терме, он је истакао да у неким индиферентним термама има радиоактивних материја, које су познате

својим енергетичним дејством на организме.²⁷ Међутим, вода Горњотрепчанске Бање не припада правим радиоактивним водама. Према резултатима анализе *Института за медицину рада и радиолошку заштиту „Д. Карајовић“* у Београду (1979),²⁸ вода Горњотрепчанске бање садржи Ra^{226} 37,0 mBq/lit, Pb^{210} 77,7 mBq/lit и 3,7 gamma/lit природног урана.

Лечење контролисаним терапијским дејством здравственог туризма у Горњотрепчанској Бањи обавља се у стационару и хидротерапијском блоку. По томе, она у трепчанској термалној зони Чачанске котлине и горњомилановачког басена и шире има регионалну улогу и значај.

На основу проучених балнеохемијских својстава и постигнутих резултата лечења, воде Горњотрепчанске Бање припадају минералним водама јаким балнеолошких карактеристика. Као што је наглашавано, ове воде садрже максималне количине цезијума и знатан број других микроелемената. Због тога и њихов термални ефекат је свестранијег дејства. Неким од у овој лековитој води постојећих елемената, који се са годинама смањују а у вези су са одређеном функцијом организма, надокнађује се губитак потребних хемијских састојака.

Премда је садржај хемијских елемената сувог остатка термалне воде Горњотрепчанске Бање више пута објављиван, од интереса је подсетити да су то и (у mg/l): Na 6,3, K 1,3, Li 0,03, Cs 0,27, Rb 0,03, Sr 0,19, Ba 0,036, Al 0,21, Fe 0,019, Pb 0,016, Cr 0,004, Ni 0,004, Mn 0,002, Cu 0,0016, Co 0,0001, Ag 0,001, V 0,0005.²⁹ При разјашњењу термалног ефекта треба имати у виду да, у комплексном терапеутском деловању на људски организам, и сасвим мала количина ретких елемената има своју терапијску важност, јер то „бескрајно мало“ хемије игра у биолошким реакцијама једну огромну каталитичку улогу.³⁰

На основу резултата добијених физико-хемијском анализом *Институт за физикалну медицину и рехабилитацију* — Одељење за балнеоклиматологију из Београда дао је оријентационо мишљење о терапијској вредности воде Горњотрепчанске Бање. По томе, ове воде могу се користити за купање у следећим обољењима: 1. Запаљењски реуматизам (Реуматоидни артритис, Бехтеревљева болест), 2. Дегенеративни реуматизам (артрозе и спондилартрозе), 3. Екстра артикуларни реуматизам (Миофиброзитис, Перинуритис, Тединитис и др.). Постављање ових индикација подразумева да се минералне воде Горње Трепче могу да примењују као један од фактора у склопу савременог лечења и рехабилитације хроничних реуматских обољења.³¹

Искуство стечено лечењем и постигнути резултати проширили су индикације за групе болести: 1. Реуматске болести, 2. Неуропсихијатријске болести, 3. Болести гастроинтестиналног тракта и 4. Обољења периферних крвних судова.

На основу запажања и искуства стечених у лечењу, које је у више прилога објавио С. Алексић специјалиста физикалне медицине и рехабилитације Природног лечилишта „Горња Трепча“, може се рећи да повољно дејство код реуматских болесника се испољава и код дегенеративног и код запаљењског реуматизма. У томе је један од веома важних фактора који утиче на ефективност балнеотерапије степен ак-

тивности обољења тј. фаза у којој се болест налази. У Горњотрепчанској Бањи могу се лечити и одузетости (монопарезе, хемипарезе, парапарезе) благог степена, мултипла склероза, оштећења периферних живаца, последице полиомијелитиса, неуралгије, као и поремећаји вегетативног нервног система. „Код различитих одузетости благог степена, услед оштећења мозга и кичмене мождине, купања у хипотермној, олигоминералној води Горње Трепче дају повољне резултате. Примењене балнеолошке процедуре код тих болесника повећавају општи телесни тонус, отклањају замор, смањују спастично повишен мишићни тонус“. Ови ефекти балнеотерапије су значајни и користе се као увод у друге физикалне процедуре. Специфичност Горњотрепчанске Бање су лечење и рехабилитација неуролошких болесника. Највећи број баш тих болесника долази на лечење у ову бању. Годишња посета се креће око 16.000 болесника, чији је мотив боравка искључиво здравствени. Трајање лечења у просеку је 15 дана.³²

ПОСЕБНЕ АМБИЈЕНТАЛНЕ ПОГОДНОСТИ

Горњотрепчанска Бања се одликује и неколиким посебним природним и другим погодностима.

У јавности ова бања се приказује и као „климатско место“. Међутим, постојећи резултати осматрања са бањске метеоролошке станице од свега неколико година, не дају довољно ослоња да би се њено поднебље као такво могло окарактерисати. Ипак може се рећи да је на својој топографској локацији, у субалпийској климатској зони изнад 400 м н.в., са ваздухом богатим озоном, у амбијенту зелених површина, као бројне друге бање Србије и ова предодређена за одмор и психички опоравак; то је важна компонента у лечилишној и рекреативној функцији.³³

Горњотрепчанска Бања одликује се и прожимањем термализма и климатизма. У тој спреси ублажујући утицаји термалног изворишта, разасутог на широком простору, и термалног водотока као термалних „локалних фактора“ одражавали су се у специфичним боравишним условима. Због испаравања топле воде водотока Бања и топлотног дејства те воде на околно земљиште, приземни слој ваздуха у дну бањске котлинице, претежно затворене вишим ободом, стално је у загревању те има вишу температуру од виших слојева ваздуха. Погодност ове ублажене висинске климе је и мања интердијурна променљивост температуре ваздуха у главној лечилишној сезони. Као локалитет са мањом међудневном променљивошћу температуре ваздуха Горњотрепчанска Бања одражава климатско-терапијско место, јер оштра клима са наглим скоковима температуре шкоди слабијим организмима.³⁴ У приобаљу термалног водотока Бања то је, умногоме, омогућавало одржавање сезонске бањске насеобине у горњотрепчанском планинском амбијенту. Термални климатски утицаји, данас мањег изражајног дејства, биће умногоме реafirмисани потпуним уређењем водотока Бања.

Према југу Горњотрепчанскобањска котлина, долином водотока Бања, је шире отворена и са те стране знатније продиру низински топлотни утицаји. Али и поред ових повољнијих термичких струјања и

јачег осунчења југоисточне експозиције, жупни карактер поднебља је недовољно изражен због продора ветрова из северног и северозападног правца. Њихово продирање омогућује превој на северном сниженом оквиру бањског басена.

И у предеоном становништву неке важније одлике горњотрепчанско-бањског мезо и микроклимата добро су познате. В. Тошић (1978) излаже да у летњим месецима, у јулу и августу када се у равничарским крајевима претежно јавља тропска врућина, која и здравом чини непријатности, у овој бањи тада влада умерен свеж ваздух — како по ноћи тако и по дану, те се сви они који су на бањском лечењу осећају врло угодно, јер у овој бањи нема екстремних температура са тропским врућинама. „Зато можемо рећи када је у летњим месецима свуда велика врућина, у Горњотрепчанској Бањи је свеже (обично као у пролеће) а посебно су свеже ноћи, када се сви бањски пацијенти налазе на ноћном починку, а што им омогућује угодан сан и одмор“.³⁵

Подручје Горњотрепчанске Бање прима просечно око 690 мм падавина. Најчешће и најобилније кише су у мају, а каткад излучују се обилније и у поједине летње дане. За време туристичке сезоне кише обично делују повољно јер после летњих киша простране шуме одржавају пријатну свежину.

Имајући у виду биоклиматолошке одлике бањског поднебља, С. Алексић (1979) је изнео мишљење да се даљим праћењем метеоролошких услова очекује повољан закључак о клими Горње Трепче, тј. о погодности за климатотерапију код појединих неспецифичних обољења органа за дисање.³⁶

Горњотрепчанска Бања располаже великим зеленим површинама. Шуме листопадног и четинарског дрвећа простиру се до непосредне близине лечилишта. На планини Вујну, који је и у највишем делу обрастао претежно буковом и грабовом шумом, под шумском вегетацијом је скоро хиљаду хектара. Поред великих површина природног зеленила, у бањи су засађени дрвореди борова и јела, а простори око стамбеног насеља окићени су ружама и другим цвећем.³⁷

У бањском рејону букова шума је поглавито на западним а борова на источним падинама. Према смерницама *Детаљног урбанистичког плана*, зона хортикултурног зеленила биће састављена од комбинованог високог и ниског растиња, цвећа и траве и представљаће један од најатрактивнијих мотива бањског комплекса. И групација борова биће претворена у парк шуму. Укупан шумски комплекс чиниће бањску заштитну зону и рекреативни полигон са стазама, одмориштима, видиковцима, малим игралиштима и сл. Норматив од преко 50 м² зеленила по једном бањском госту биће премашен.³⁸

Околина Горњотрепчанске Бање, као и оближњи предели, позната је и по културноисторијским споменицима. И наблизо саме бање и у њој постоји више објеката изразитог културно-образовног и ширег туристичког значаја.

Манастир Вујан (храм арханђела Михаила) на планини Вујну, удаљен је око 5 км од Горњотрепчанске Бање. Средњовековног је порекла. Раније се звао Обровин и Ујан. Запустео је 1597. год. а обновљен 1805. Црква је мала, једнобродна, без кубета, са припратом изнад

које се уздиже звоник. Иконостас су насдикали зографи Стојан и Јеремија 1808. У пришрати цркве сахрањен је 1815. год. војвода Лазар Мутап, а поред цркве војвода Никола Луњевица.³⁹

У Горњотрепчанској Бањи је **метох манастира Вујна**, мала црква код термалног изворишта. И она је на старим темељима обновљена 1824. год. а оправљена 1894. Око цркве нађени су и остаци профилованих камених фрагмената који упућују на средњовековно порекло порушене првобитне цркве на овоме месту. Међу њима се истиче фрагмент лучне консоле са двојним преплетом који одговара орнаментици „моравске школе“. У олтарски прозор су узидани такође фрагменти двеју колонета спирално профилираним усецима. Ови остаци датирају и потврђују постојање једне цркве на истом месту са краја XIV или из прве половине XV века.⁴⁰

Шире су познате и **споменичке вредности гробља** Горњотрепчанске Бање. Према истраживању С. *Ненадовића* (1973) Гробље је вероватно настало са првим насељеним становницима са почетком XIX века. Најчешћи облик споменика је у виду једног паралелопипедног обелеска, који је грађен из једног комада. Има их висине изнад земље и до 2,50 м. На овим споменицима је од највеће вредности њихова ликовна обрада. Она је врло богата и разноврсна, како у погледу представљених ликова, тако и у погледу орнамената и предмета који су имали одређена симболична значења. При обради употребљавана је и „прастара техника са којом су стари скулптори египатских храмова урезивали своје рељефе на равне површине пилона или стубова“.⁴¹

Тачност са којом су мајстори из трепчанског засеока Гојковића, од којих се неки још увек баве резањем камена и клесањем споменика у старом стилу, „бележили сваки детаљ, просто је задивљујућа, нарочито на оним споменицима, на којима постоје, осим ликова представе покојника, и предмети са којима се покојник служио и који показују и његово занимање“.⁴²

Четвртог јула 1962. год. захвални грађани села Горње Трепче открили су **Спомен-чесму** подигнуту у знак сећања на пале борце у народно-ослободилачкој борби и жртве фашистичког терора. Чесма (180X150X90 cm) је у облику зарубљене пирамиде, а изграђена је од грубо тесаног камена повезаног фугама и са петокраком на врху. На чесми је уграђена плоча (78X49cm) од црног мермера са уклесаним словима и петокраком изнад текста: „Изгинулим борцима и жртвама фашистичког терора у народно-ослободилачком рату 1941—1945“.⁴³

ПОРЕКЛО И ПРОШЛОСТ ЛОКАЛИТЕТА

Од термалног мочваришта до савременог развојног балнеотуристичког центра, локалитет у Горњој Трепчи, кроз дугу прошлост, искоришћавао се у различитој функционалној намени.

Водообилна главна терма, бројни термоминерални извори засути на овећем простору са карактеристичним мирисом на сумпорводоник и термални водоток, свакако су привлачили пажњу предеоног

становништва од најстаријих времена. Међутим, тек од средњовековног доба може се са више сигурности говорити о искоришћавању ових лековитих вода.

Село Горња Трепча је сасвим поуздано средњовековно насеље. У турским дефтерима XVI века, село Горња Трепча убележено је у нахији Морави у брвеничком кадилуку. Године 1530. имало је 9 кућа, у којима је поред 9 домаћина било још 33 одраслих мушких глава. У селу су постојале још 2 баштине, а плаћало је спахији 2145 акчи феудалних пореза. Године 1536. Горња Трепча је имала 22 куће са 22 домаћина, 5 неочењених и примићура, а плаћало је спахији само 1500 акчи феудалних даћа.⁴⁴

Како је изнето, горњотрепчанска метох црква подигнута је на поприличном удаљењу од манастира Вујна на истицању главне терме. Те околности указују да је овај локалитет имао важну културну улогу у средњовековном термализму Србије.

Међутим, мада су на манастирском добру култно лечење обављали углавном попови и калуђери, те су извори названи „светим“ оно је, према општем познавању, имало претежно емпиријско обележје са незнатним примесом мађија и чудотворства.⁴⁵

Култно лечење са емпиријским обележјем на горњотрепчанским термоминералним водама одржавало се несумњиво и кроз целокупан старији период турске окупације. На то упућују и историјске чињенице из којих је познато, да се црквено уређење одржало у пуној снази не само у доба српских деспота у XV веку, него и под Турцима.⁴⁶

С обзиром на непознато доба о рушењу првобитне цркве подигнуте на бањским изворима, не може се тачно одредити време када је локалитет запустео. Оправдана је претпоставка да је то било у последњој деценији XVII века, после 1690. године, по одсељавању старог становништва у сеоби српског народа. Са насељавањем досељеничког становништва, понајвише од краја XVIII века, и обнављањем манастирске метох цркве (1824. г.), горњотрепчанске лековите воде добиле су на значају, али су извори задуго остали некаптирани. *Ј. Мишковић* (1872) је проматрао термално мочвариште „Језера“ на „правом извору Бање“ одакле одједанпут „куља вода“ названа Бања које и цела река име носи.⁴⁷

Према истраживању *В. Тошића* „за откриће и проналазак бање заслужан је Танасије Никитовић“ из Горње Трепче. „Танасије је више пута посматрао извор минералне воде, како лети и зими извире топла вода и тако реши да се он лично окупа у том извору, а изабрао је дан почетка пролећа 9 (22) марта. Затим је решио да ради купања начини неки заклон. Па пошто је баш ту у самом извору било доста камена, он је од камена озидао први базен термалног извора у Горњотрепчанској бањи, и то у квадрату дужине око два метра, а у висини само пола метра, али без крова. Све то своје предузеће Танасије је обеле-

* По истом аутору термално мочвариште „Језера“ или „Ивова Бара“, које се није замрзавало, налазило се у присоју Буковика код цркве. Река Бања, као риболовна вода, имала је „нешто кленова, скобаља, кркуша, вретенара и рака“. На Бањи је млело око 20 воденица. (Гласник СУД, Књ. XXXIV, с. 266).

жио једним споменом, који је тада уједно покрај тога базена подигао своме брату Алекси Никитовићу, погинулом у рату са Турцима на Шуматовцу 1876. године, и означио годину свог предузећа (1890), а који се споменик и данас тамо налази.⁴⁸ Према томе, први купалишни термални базен у Горњотрепчанској Бањи био је објекат социјалног термализма изграђен као спомен-обележје.

Мада је била сасвим неуређена, Трепчанску Бању су и у последњој деценији прошлога века преко целог лета посећивали болесници и из даље околине: Груже, Љубишког и таковског среза и ваљевских села. По Р. М. Илићу, који је теренска испитивања вршио у овом крају 1898. и 1899. год., болесници су се лечили од рана и реуматизма.⁴⁹

У знаку социјалног термализма, крајем XIX столећа стублински је каптирано више минералних извора за пиће, а почетком нашег века манастир Вујац је подигао „старо“ а затим и „ново“ купатило. На неколико места минерална вода била је „ухваћена“ у чесмице — „Светиње“. Под неким изворима закопаване су рупе у које се вода скупљала док се не напуне па онда отицала. Над таквим удубљењима била су подигнута и поменута два сасвим примитивна купатила (базена) „старо“ и „ново“ купатило.⁵⁰

Трепчанска Бања је, дакле, све до краја XIX века и касније била позната углавном по својој лечилишној и култној функцији. П. Ж. Петровић (1932) међу наше богомоље „код посвећених извора“ уврстио је манастир Вујац, односно његову метох цркву на главној горњотрепчанској терми, међу првим,⁵¹ Као и код таковских култних вода, бањских вода и бања у околини Горњег Милановца, и у Горњотрепчанској Бањи је данашње становништво култ „ретких вода“ наследило односно преузело од некадашњег становништва.⁵²

У старој Југославији, после првог светског рата, у 1922. години Трепчанска Бања, сем споменута два базена за купање, имала је и једну чесму за туширање. Један базен је хватао 12, а други 6 хектолитара. Оба су се пунила за пола сата. На самоизливајућој чесми стално је текао доста јак млаз. Лечио се реуматизам. Примитивни станови за болеснике били су у виду дрвених барака. У њих се највише могло сместити 50—60 посетилаца, који су собом доносили спаваће ствари. Радила је једна манастирска механа, а било је и сеоских механа. Бања је у сезони, од јуна до септембра, слабо посећивана и то искључиво у локалним размерама.⁵³

Бројно опадање посетилаца било је узроковано и чињеницом, што су се у то време почеле знатније изграђивати друге сумпоровите бање у Србији и што су болесници односили лековито блато и минералну воду, или су им та лековита средства доношена, за кућно лечење. У предеоном становништву, што је познато и многим болесницима, влада уверење да се минерална вода са свим лековитим својствима може одржати 40 дана. Из тога је проистекла идеја о могућности флаширања трепчанскобањске воде за експортну експлоатацију.

Глас о успешном лечењу пелоидом и минералном водом, убрзо се, и поред тешке приступачности преко „очајног пута Прељина — Бања“, проширио изван локалних оквира и већ у 1932. години Бању у Горњој Трепчи посећивали су „реуматичари из Чачка, целог рудни-

чког краја па и из самог Београда". Манастир, који је експлоатисао бању, давао је приходе Духовном суду у Чачку.⁵⁴ Већ 1934. године ова бања је стекла шири значај. Према напису у листу „Чачански глас“, што је објављивано и у новије време, сем од реуматизма многи посетиоци успешно су се лечили и од ишијаса, живчаних и других болести, а нарочито костобоље и женских болести. Одржавала се пијаца са јефтиним животним намирницама. Околни сељаци продавали су сир, кајмак, пилиће, јаја, млеко, воће и др. У Трепчанској Бањи било је посетилаца из Горњег Милановца, Чачка, Крагујевца и околних села, као и доста Београђана.⁵⁵

Године 1935. архимандрит Виктор Гидавић, старешина у манастиру Вујну, подигао је „жедним“ озидани „источник“ на минералном извору. То је, на водообјекту, назначено у натпису. Ова чесма социјалног термализма обновљена је 1968. године.*

На већи промет посетилаца тридесетих година свакако је утицала светска економска криза. Трепчанску Бању, у то време и доцније, посећивали су понајвише сиромашни болесници. Касније број посетилаца у бањском смештају нешто је опао. У 1937. регистровано је свега 120, а у 1938. год. 130 посетилаца. У 1937. обављено је 340, а у 1938. год. 360 купања. У 1939. години било је 125 посетилаца који су обавили 350 купања. Целокупан смештај у бањи и селу био је у домаћој радиности. Приватно је у бањи издавано укупно 20 соба са 40 постеља. Лекарска служба није постојала.⁵⁶

РАЗВОЈ ГОРЊОТРЕПЧАНСКЕ БАЊЕ ОД ПРИМИТИВНОГ ЛЕЧИЛИШТА ДО САВРЕМЕНОГ БАЛНЕОТУРИСТИЧКОГ НАСЕЉА

Насеобински развој Горњотрепчанске Бање и њену морфотиполошку обликованост карактерише један прелазни период, две развојне фазе са више етапа и почетна савремена фаза поливалентног балнеотуристичког средишта.

Као и нека друга термална насеља Србије, која су у социјалистичкој Југославији настала од ранијих сеоских бања, и Горњотрепчанска је еволуирала преко прелазног периода „дивље бање“.

По ослобођењу (1945. г.), бања у Горњој Трепчи била је најпре „под управом манастира Вујна, или боље речено била је свачија и ничија, тј. без своје посебне управе која би се старала о њеном унапређењу“. Такво стање трајало је до 1947. године, када је примаријус Светозар Зарић, шеф Интерног одељења болнице у Чачку, дао позитивно мишљење о лековитости ове бање.⁵⁷

Прелазак у природно леčiliште почео је 1955. године, када је Народни одбор општине Горња Трепча, решењем од 16. маја, основао „Народно купатило Горња Трепча“.⁵⁸ Тиме је отпочело оформљавање стамбеног дела у **сезонском бањском насељу**. Ова фаза стихијног развоја Горњотрепчанске Бање трајала је све до 1969. а унеколико и до отварања стационара 1975. године.

* Реконструкцијом хидротермалног система ова је чесма порушена. На њеном месту изграђена је самоизливајућа естетски обликована нова чесма и бивета.

У времену постојања сезонског бањског насеља, глас о великој лековитости ове бање брзо се ширио по читавој Србији и ван ње и изазвао нагли долазак болесника те стварање хаотичне насеобине. Све до 1969. године на простору Горњотрепчанске Бање током лета спавало се и „у картонским кућерцима, под шаторима, на ћебади под дрветом, кувао се пасуљ под ведрим небом. Ниједан ратни збег није тако јадно изгледао“.⁵⁹

Бања Горња Трепча је до шездесетих година била раштркано село са кућама типа полубрвнаре-получатмаре, са млекарима од талпи и вајатима, који су се скривали по густим воћњацима. Болесници, у потрази за леком за своја тешка обољења, која су многе, непокретне, приковала годинама за постелу и колица, „поврвели су са свих страна у њу, а она није могла да их све прими. Људи су се довијали на све могуће начине: довлачили аутомобилске приколице, подизали бараке од лима и лесонита, колибе и шупе од дасака, само да би имали кров над главом, за време док се лече у њој. Настало је једно хаотично грађење у коме су и за најнеповољнија земљишта, по јаругама, цене достизале вртоглаве висине. Подизане су поред пута, кућа до куће, и буквално једне стоје на главама других“.⁶⁰

Један приватни ресторан, два купатила — базена, са максималним капацитетом од 22 места, неколико службеника у управи бање и лекар који је долазио 2—3 пута из Чачка, представљали су целокупну материјалну базу повећаног промета.⁶¹ Насеље крајње хаотичног ткива, најпре се линеарно развијало дуж приступног пута, а затим произвољно освајало блаже долинске стране, које се левкасто размичу према заравни изграђеног подручја сеоског насеља Горња Трепча.⁶² Од 1956. до 1968. године Горњотрепчанску Бању је годишње посећивало око 730 гостију.⁶³

*

Знатнији развој са променом географског лика Горњотрепчанске Бање настао је од 1969. године, када је утврђен макадамски пут те се у њу први пут тада могло доћи моторним возилом. После три године приступило се изградњи модерног асфалтног коловоза који повезује бању са Ибарском магистралом, а који је коначно завршен 1975. године. То је омогућило аутобуску везу од Чачка до Горњотрепчанске Бање 9 пута у оба правца. У 1970-ој години изграђено је 100 камп кућица за смештај бањских пацијената и 26 кабина са каадама за купање минералном водом. Уређен је главни колодвор фекалне канализације са уређајима за пречишћавање отпадних вода у дужини од 940 метара. Доведена је струја високог напона, изграђена трафостаница и нисконапонска мрежа на бањском подручју. Угоститељско предузеће „Шумадија“ из Горњег Милановца изградило је ресторан са кухињом великог капацитета. Ресторан има 120, а тераса 200 седишта. Регулисано је и уређено речно корито у кругу бање, асфалтирана главна и неколико споредних улица, и уређени паркови. Решено је питање снабдевања бањских посетилаца, отварањем 4 продавнице на подручју бање за продају разноврсне робе. Постављено је више продавница штампе и киоска. Изграђена је пошта, чиме је Горњотрепчанска Бања укључена у аутоматски телефонски саобраћај.

У 1975. години у току ове **фазе преображаја** Горњотрепчанска Бања поседовала је у друштвеном сектору 300 лежаја а у приватном 3.500 лежаја.⁶⁴

Већ у 1973. год. Горња Трепча није више била „порозница збега“ него „лепо месташце“ са низом двоспратница, лепих вила, продавница намирница, киосцима, канализацијом, 300 метара главне улице под асфалтом, три јавна „веџа“ и др.⁶⁵

Ново изграђени стационар отворен је 1. маја 1976. године. Располаже са 40 лежаја, 3 базена и 10 када. У стационару је смештена и здравствена служба. Тиме су створени услови за формирање природног лечилишта са савременом здравственом службом.⁶⁶ Исте године, 13. јула, СО Чачак усвојила је Генерални Урбанистички план Бање Горња Трепча за период до 1990. године. Њиме је пројектован модел просторне организације територије, са основним циљем да послужи као подлога за изградњу савременог бањско-туристичког насеља здраве и привлачне животне средине, како за лечење и боравак посетилаца, тако и за живот сталних становника. Основна подела територије грађевинског рејона насеља извршена је на мирну зону — са површинама лечилишта, боравка и становања, рекреације и зеленила и на бучну зону дуж приступних путева (са површинама рекреације, бучне разоноде, трговине, услуга и комуналних служби).⁶⁷

Јануара 1977. године бања у Горњој Трепчи је регистрована код Привредног суда у Краљеву и званично призната као природно лечилиште. Исте године оспособљен је за саобраћај, а предстоји асфалтирање на преосталим деоницама, пут Горња Трепча — Горњи Милановац преко села Луњевице. Магистрални пут Београд — Краљево тиме се скраћује за 20 километара, а истовремено отвара туристички транзит преко Трепче.⁶⁸

Завршетком изградње нових смештајних објеката, у 1979. год. повшан је број лежаја у друштвеном сектору са 15 монтажних конфорних кућица опремљених са 50 лежајева и термалним кадама. Набављена је нова медицинска опрема, спроведени радови на уређењу бањског круга (парк, шеталиште, стазе, бране за регулацију речног корита, саобраћајница и др.). У 1979. год. први пут је примењена физикална медицина и рехабилитација у лечењу пацијената. Према објављеним подацима, Природно лечилиште „Горња Трепча“ је у 1979. год. располагало са 316, а домаћа радиност са 3.500 лежајева.⁶⁹

Туристичко-угоститељска РО „Морава“ из Чачка у 1980. години подигла је ресторан са бунгаловима Пансион „Здрављак“. Овај нови објекат Горњотрепчанске Бање је такође конфоран. У свим собама је уведена лековита бањска вода и централно грејање. Смештајни део располаже са 16 соба и 32 лежаја, размештених у четири модерна бунгалова, који се налазе непосредно уз ресторан. Услужни део располаже са 132 места у ресторану, 30 у кафани и 180 на тераси, док сопствени паркинг простор омогућава сигуран смештај за велики број возила.⁷⁰

Достигнути ниво и интензитет изградње крајем фазе преображаја (1969—1981) стамбеног дела насеља може се углавном сагледати из резултата пописа 1971. и 1981. и неких података за 1980. годину.

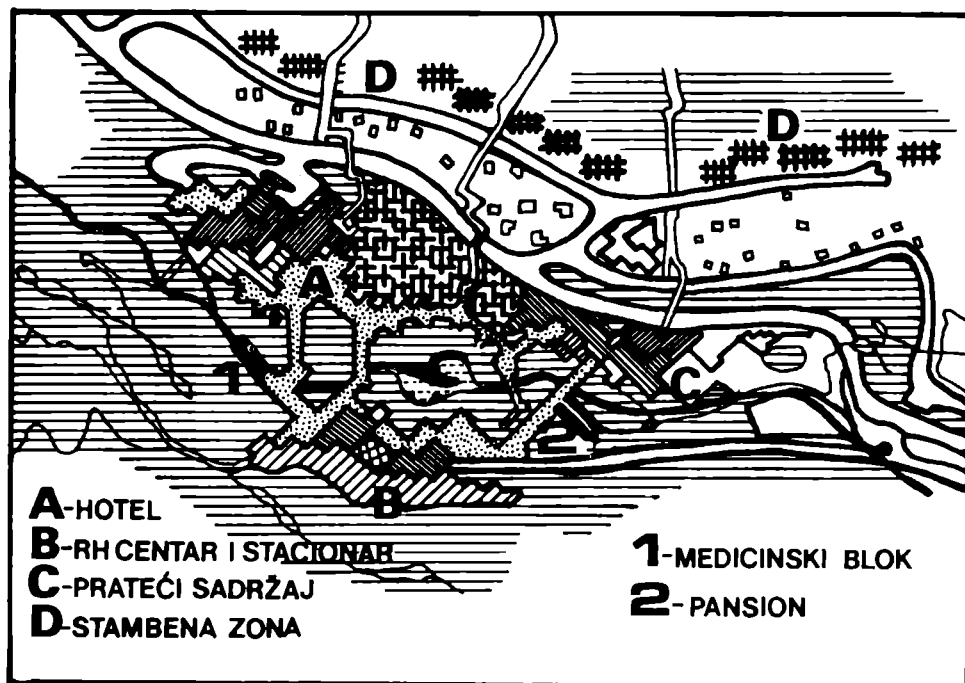
У времену од 1961—1969. године Горњотрепчанска Бања почела је стицати унеколико значај и за рекреативни туризам. Док је до 1960. год. било изграђено свега 6 станова за одмор и рекреацију, после 1960. и између те и 1971. год. изграђено је 35. По попису од 1971. год. на атару Горње Трепче било је 43 станова за одмор и рекреацију, од чега 1 са једном, 14 са две, 12 са три, 9 са 4 и седам са 6 и више соба. Станова с површином до 30 м² било је 17, од 31—40 м² 12, од 41—50 м² 6, од 51—60 м² 3, од 61—80 м² 2 и преко 80 м² 3. Укупна површина станова износила је 1.758 м². Сви новоизграђени станови за одмор и рекреацију у Горњотрепчанској Бањи опремљени су електричном струјом. Куће за одмор и рекреацију изграђене до 1971. биле су са једном помоћном просторијом или без ње. Од укупно 43 станова за одмор и рекреацију у 1971. години 18 је имало само кухињу, а 24 су биле без кухиње, купатила и клозета.⁷¹ Међутим, у времену 1971—1980. године изградња кућа за одмор и рекреацију била је непрекидна, просторно обимнија и конфорнија. Током целокупне ове фазе интензивне изградње стамбеног насеља, бројне зграде подигнуте су ради комерцијалног туризма. Пописом од 1980. год. установљено је да је у Горњој Трепчи било 493 куће за одмор и рекреацију, што показује да се за десет година стамбено насеље индивидуалне изградње десетоструко и више увећало. Важно је истаћи и то, да се у Горњој Трепчи налази и највише процењена рекреативна вила на целокупној територији чачанске општине. Ова зграда је процењена у вредности 1,5 милиона динара.⁷²

По попису из 1981. године у Горњотрепчанској Бањи било је стално настањено 87 домаћинстава са 736 становника. Ова домаћинства поседовала су станове у укупној површини од 8169 м². У Бањи су постојали и станови, укупне површине од 20.622 м², изграђени у 294 кућа чији власници нису са сталним местом боравка у овој бањи.⁷³

*

Са 1982. годином отпочела је нова, најзначајнија фаза у развоју Горњотрепчанске Бање. Основна обележја ове **савремене фазе** чине оснивање специјалистичких балнеолошких здравствених установа и спровођење Детаљног урбанистичког плана. Са овим остварењем, Горњотрепчанска Бања постаје значајна здравствена установа и регионално балнеотуристичко средиште.

У измени лика бање, једна од најважнијих регулатива је неколико километара проширеног и асфалтираног пута до бањског комплекса. Приступ Природном лечилишту измењен је даљом регулацијом Бањске реке у довољно дубоком бетонском кориту. Главна инвестиција је изградња новог хидротераписког блока са 35 кабина са каама за купање болесника. Уградња нових каа, у које вода стиже слободним падом, уместо хидрофорним системом, што је стварало велике проблеме каа нестане електричне енергије, омогућује потпуни ред у купању болесника, и то у две смене. Објекат је пуштен у рад 16. маја 1983., у оквиру свечаности одржане поводом 28. годишњице постојања бање у Горњој Трепчи. Извршена је и категоризација смештаја у приватним објектима. Од званичног броја у првој категорији је 25 одсто лежајева, у другој 45, а трећој 30 одсто.⁷⁴

Сл. 2. Просторна организација на бази ДЖП-а Горњотрпчанске Бање. Постојећи објекти: 1 и 2. Пројектовани: А, В, С, Д. (Институт за архитектуру и урбанизам СР Србије, 1981.)

У оквиру стационара, који се дограђује изградњом спрата, ова здравствена установа, која омогућује лечење и зими, је прерасла у Завод за физикалну медицину и рехабилитацију. Основан је, такође, и Центар за рехабилитацију болесника са оштећеним централним и периферним нервним системом. Са довршењем нових стамбених капацитета увећан је знатно смештајни простор. У 1982. год. Горњотрпчанска Бања у друштвеном сектору имала је конфорни смештај у стационару и бунгаловима од 350 постеља. Истовремено предузете су мере за реконструкцију каптираног термалног изворишта и даље увећање смештајних капацитета⁷⁵, решење проблема снабдевања пијаћом водом, одвода фекалне воде и др.

На данашњем степену развјетка бањског насеља одвод неупотребљиве и фекалне воде постао је акутни проблем. Године 1972. Управа Бање је саградила омању канализациону мрежу за своје потребе. Међутим, на ту мрежу прикључили су се и власници кућа стално настањених у Бањи и знатно је оптеретили. Неки, који то нису остварили, изграђују септичке јаме различитих димензија и разноврсних хигијенских услова.

За разрешење канализационе проблематике осигурана су извесна средства и урађен Пројект канализационе мреже са главним колектором за сакупљање површинске и фекалне воде. Изградња ове мреже биће остварена у више фаза, а обухватиће земљиште ужег и

ширег бањског рејона укључујући и новоподигнуто насеље „Ливадице“ смештено североисточно од бањских рејона.

Из података евидентираних у „Записнике о утврђивању прометне вредности зграда за одмор и рекреацију“ из 1982. године Општинске Управе друштвених прихода СО Чачак, познато је да највећи број власника тих кућа, укупно 139 или 39,04%, стално је настањен у београдском подручју.

После власника кућа за одмор и рекреацију са београдског подручја, највише сопственика тих зграда је из Чачка (65,18,26%), а на трећем месту поседници из Крагујевца (29,8,15%). Бројнији су и власници из Панчева и Новог Сада, јер су заступљени са 23 и 15 односно са 6,49 и 4,22%. До 2% власника стално борави у Краљеву, Кикинди и Г. Милановцу. Из преосталих 50 места потиче испод 1% власника кућа за одмор и рекреацију у овој бањи. Ваља истаћи да, изузимајући Београд и Чачак, из осталих градских насеља територије Србије су 70 власника што чини скоро 1/5 свих имаоца кућа за одмор и рекреацију. Нешто мање 16,29% власника бањских кућа стално је настањено у градским местима САП Војводине. Заступљени су и власници стамбених зграда из сеоских насеља СР Србије. Из градова других социјалистичких република је пет власника, док су троје запослених у иностранству.

У Горњотрпчанској Бањи, што је ређи случај у другим бањама Србије, изражено је сувласништво и вишевласништво над стамбеним зградама. У погледу вишевласништва односно власништва над две или више кућа треба истаћи да је регистровано девет власника од којих су осморо имаоци по две куће, а један три. Сви су подигли те куће до 1975. год., изузев Михајла Фодора из Панчева, који их је градио у 1977. и 1979. години. По две куће поседују: Светозар Здравковић, Милутин Ристић, Јован Илић, Јован Мићовић и Радиша Никитовић сви из Београда, као и Милош Вујовић из Краљева и Милорад Спасић из крагујевачког села Марилића. Од дашчане нутоване грађе подигао је три куће само Божидар Макљевић из Београда. У сувласништву сви поседници кућа су са сталним местом боравка у београдском подручју. Све те куће су брзо грађене удруженим средствима и до краја 1972. године су завршене, сем куће Лепе и Борке Огњановски која је оспособљена за боравак у 1977. години. Сувласничке куће поседују: Светолик Младеновић и Станко Илић, као и Тихомир и Слободан Ивковић и браћа Душко, Велимир и Драгослав Димитријевић.

Власници зграда за одмор и рекреацију имају дворишне плацеве површине до 3 ара, али их има који немају ни 10 м². Велики плацеви су ретки као што је садашњи плац Хасана Бећирагића из Врбаса. Он је поседовао 12,90 ари, али је извесну површину земљишта употребио за изградњу приступног пута те располаже са 10,30 ари.

Идејно архитектонско-урбанистичко решење за ужу зону бањског комплекса према **Детаљном урбанистичком плану са елементима урбанистичког пројекта** односи се на: зоне центра, зону лечилишта, зону хотела, зону бањског зеленила са зоном потока и зону парк шуме. У складу са усвојеним програмом трајно се задржавају и реконструишу следећи објекти: медицински блок са стационаром, пансион, црква, брвнара воденица, постојећа бивета.

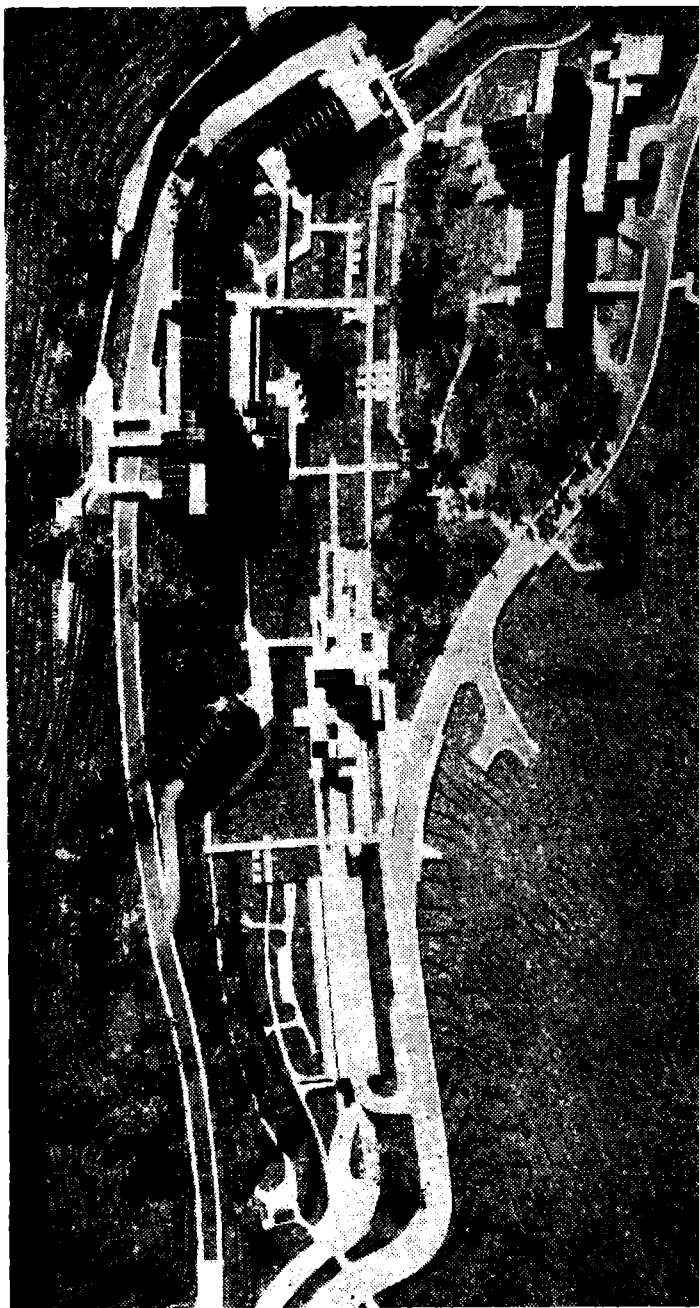
*Број власника кућа за одмор и рекреацију, у 1982. г., у Бањи Горњој Трпачи
према месту сталног боравака*

Н а с е љ е	Број власника кућа	Учешће у укуп. броју	Н а с е љ е	Број власника кућа	Учешће у укуп. броју
1. Београд	139	39,04%	30. Смед. Паланка	1	0,28%
2. Чачак	65	18,26	31. Ковачица	1	0,28
3. Крагујевац	29	8,15	32. Гуча	1	0,28
4. Панчево	23	6,49	33. Т. Ужице	1	0,28
5. Нови Сад	15	4,22	34. Ђићевац	1	0,28
6. Краљево	7	1,97	35. Шајкаш	1	0,28
7. Кикинда	6	1,69	36. Т. Митровица	1	0,28
8. Г. Милановац	4	1,15	37. Стари Трстеник	1	0,28
9. Врбас	3	0,84	38. Торонто	1	0,28
10. Светозарево	3	0,84	39. Беч	1	0,28
11. Ивањица	3	0,84	40. Франкфурт	1	0,28
12. Обреновац	3	0,84	41. Зворник	1	0,28
13. Сомбор	2	0,56	42. Дарувар	1	0,28
14. Пожаревац	2	0,56	43. Даниловград	1	0,28
15. Мрчајевци	2	0,56	44. Рогатица	1	0,28
16. Ниш	2	0,56	45. Вишеград	1	0,28
17. Смедерево	2	0,56	46. Вршац	1	0,28
18. Крушевац	2	0,56	47. Грабовац	1	0,28
19. Аранђеловац	2	0,56	48. Маршић	1	0,28
20. Трстеник	2	0,56	49. Требиње	1	0,28
21. Каравуково	2	0,56	50. Дулене	1	0,28
22. Драгосињи	2	0,56	51. Мијатовац	1	0,28
23. Зрењанин	1	0,28	52. Тавник	1	0,28
24. Озаци	1	0,28	53. Шетоње	1	0,28
25. Нова Пазова	1	0,28	54. Северин	1	0,28
26. Бечеј	1	0,28	55. Буковац	1	0,28
27. Стара Пазова	1	0,28	56. Жуње	1	0,28
28. Кањижа	1	0,28	57. Чибуковац	1	0,28
29. Лагово	1	0,28	58. Белошевац	1	0,28

Са аспекта термализма од интереса је решење стицајне воде главног термалног извора која се уводи у језеро и из њега даље отиче регулисано. Предвиђена дубина термалног језера је око 50—60 см. Топли водоток Бања представљаће средину за одређене врсте риба, ракова и неке врсте украсних пловуша на језеру. Тиме ће овај водоток добити и термалноестетску функцију. Са постојећим и пројектованим капацитетима, Горњотрпачанска Бања, у времену до 1988. год., имаће 679 лежаја од чега у новом хотелу „Б” категорије 300 и РН центру 280 лежаја. Пројектована површина територије комплекса износи 12.320 ха, а слободна зелена површина је величине 8.522 ха.⁷⁶

ВАЖНИЈЕ ОДЛИКЕ ТУРИСТИЧКОГ ПРОМЕТА

У периоду 1972—1981. године у Горњотрпачанској Бањи број посетилаца и остварених ноћивања, према објављеним подацима, мада са извесним колебањем био је у знатном порасту.⁷⁷

Сл. 3. Макета архитектонско-урбанистичког решења уже зоне Горњотрпчанске Бање (Снимко: И. Б. Поповић, 26. IV 1983.).

Кретање туриста у Горњотрпчанској Бањи од 1972—1981. г. (у 000)

Година	Посетиоци		Ноћивања	
	Укупно	страни	Укупно	страни
1972.	8,4	0,1	126,5	0,9
1973.	13,4	0,1	200,6	1,5
1974.	10,6	0,1	159,4	1,2
1975.	9,6	0,1	153,9	1,5
1976.	10,3	0,0	169,4	0,8
1977.	13,2	0,0	225,0	0,7
1978.	14,5	0,0	245,3	0,8
1979.	16,2	0,0	270,4	0,7
1980.	17,0	0,1	287,8	1,2
1981.	15,5	0,1	233,2	0,9

У 1973. и раздобљу 1977—1981. год., Горњотрпчанска Бања према реализацији туристичког промета припадала је групацији бања са преко 200.000 ноћења. Таква, врло знатна посећеност, увршћује ову бању међу најпосећеније бање Србије. Страни посетиоци су били, сем из суседних, понајвише из западноевропских земаља, а бивало их је и из Америке и Аустралије.

У сагледавању најновијег промета приказује се број посетилаца и ноћења у месечној расподели.

И у 1982. години у Горњотрпчанској Бањи регистровано је преко 200.000 ноћења. Бању је посетило 15.876 туриста који су остварили 218.597 ноћења, од чега домаћи 15.835 са 217.901 ноћењем, а 41 страних са 696 ноћења.

Временска дистрибуција туристичког промета Горњотрпчанске Бање у 1982. години^а

Месеци	Домаћи		Страни		Укупно	
	Посетиоци	Ноћивања	Посетиоци	Ноћивања	Посетиоци	Ноћивања
I	124	1663	—	—	124	1663
II	110	1774	1	20	111	1794
III	168	2699	3	59	171	2758
IV	414	6643	1	15	415	6658
V	1145	15200	4	122	1149	15322
VI	2013	29106	7	104	2020	29210
VII	4109	53417	8	108	4117	53525
VIII	4509	60161	8	140	4517	60301
IX	2465	34510	8	106	2473	34616
X	515	8753	—	—	515	8753
XI	182	2790	1	22	183	2812
XII	81	1185	—	—	81	1185

Највећи прилив посетилаца је у главним сезонским месецима јулу и августу када је остварен и највећи број ноћења. Иностранци туризам, као и у другим бањским местима Србије, још није изразитије заступљен, али показује особеност Горњотрпчанске Бање познате по дугом просечном боравку условљеном трајањем лечења. Оно се рас-

простире на четири месеца и обухвата јуни, јули, август и септембар. Туристички промет тих сезонских месеци чини 81,7% од укупног годишњег броја ноћивања.

Месечна структура ноћивања по врстама објеката у Горњотрeпчанској Бањи у 1982. години

	I	II	III	IV	V	VI	VII	VIII	IX	X	XI	XII	Год.
Б. Г. Трeпча	0,8	0,8	1,4	3,1	7,2	13,6	24,6	27,6	15,9	4,0	1,3	0,5	100,0
Лечилиште	3,0	3,3	4,7	9,7	9,9	13,4	13,2	16,1	12,0	8,0	4,7	2,0	100,0
Домаћинства	0,03	0,02	0,1	0,9	6,0	13,4	28,1	31,3	17,1	2,7	0,2	0,05	100,0

У коришћењу објеката за смештај сезонска изражајност туристичког промета је много већа код домаћинстава него код бањског лечилишта. Објекти бањског лечилишта су боље опремљени што изразито утиче да у њима туристичка сезона траје до шест месеци (април — септембар). У том времену евидентирано је 74,3% свих ноћења, а у осталом делу године 25,7%. Месец април (9,7%) је са већим прометом од октобра (8,0%), што је ретко обележје за такве објекте у балнеотуристичким насељима СР Србије.

Напокон, од интереса је указати и на однос искоришћености лежаја у овој бањи. Упоређењем података за 1970. и 1982. годину сазнаје се да је у 1970. години скоро једна четвртина годишњих дана била у искоришћеном смештају. Међутим, у 1982. год. коришћење лежаја је поприлично смањено, јер износи 17,76% односно само 63,43 дана били су заузети постојећи лежаји у Горњотрeпчанској Бањи.

ЗАКЉУЧАК

У минулој деценији Горњотрeпчанска Бања привукла је нарочиту пажњу југословенске јавности. О њој је, у гласилима јавног информисања, објављено много написа и репортажа. Широко се прочла понајвише после сазнања резултата геохемијских истраживања научних радника Геоинститута из Београда.

Међутим, обзиром да су сарадници Географског института „Јован Цвиик“ САНУ отпочели рад на пројекту „Шумадија“ у целокупном захвату тек у најновије време, ова бања досада није обухватније проучавана. Отуда, она није била довољно позната у целини, у комплексу интердејства природних фактора и друштвених чинилаца просторне старности, еволуцији географске средине и нивоу достигнутог савременог балнеотуристичког развика.

У свему томе најпре се истиче извршена регионализација морфотермалне скулптуре и хидротермалног чворишта планине Вујна. У овом хидрогеолошком масиву могу се очекивати знатне трајне залихе термоминералне воде постојаног састава. На то указују и запажања о миграцији термоминералних извора и разливању у приобаљу термалног водотока Бања. Вековним постојањем термалног водотока у горњотрeпчанској зони, који досада као такав није био издвојен, објашњава се настапак врло лековитог пелиода, а преко тога и низ појава и процеса у вези са термалним наслагама. И у савременом уређењу

горњотрепчанскобањског простора термални водоток Бања има важну улогу и значај (термални микроклимат, атрактивни мотиви, могућност гајења топлводних риба и ракова и др.) а задржаће их и у перспективном развиту. У Горњотрепчанској Бањи, дакле, важније термалне функције и њихове реперкусије посредно или непосредно стоје у вези и са термалним водотоком.

У сагледавању појединих ранијих термалних функција вредна је пажње чињеница да је ова бања у прошлости била редак пример манастирске бање на метоху чије постојање је условило термално мочвариште.

Преломне моменте у настанку данашње бање обележавају објекти социјалног термализма. Ова се бања зачала стварањем ограђеног термалног купалишта као добротворног објекта. И други, у међуратно доба подигнут, важан објекат термализма „Чесма“ са минералном водом за пиће саграђен је у знаку социјалног термализма. У том погледу треба имати у виду да, као и у неким другим доскорашњим „народним“ бањама Србије, објекти социјалног термализма одражавају пропулзивност термалних фактора. Због тога је за старе Југославије излетнички туризам изражавао се као главни облик трепчанског туризма. Ова туристичка кретања као „викенд туризам“ одржава и данас градско становништво Мрчајеваца, Г. Милановца, Чачка и Краљева.

Налазећи се на „речној локацији“, у беспућу, Горњотрепчанска Бања је еволуирала преко периода „дивље бање“ и „Народног купатила Горња Трепча“ (1955—1968. г.), фазе преображаја (1969—1981. г.) до савремене фазе (1982—1990. г.) са специјалистичким балнеолошким здравственим установама и реализацијом Детаљног урбанистичког плана. Краће речено, она се од термалног мочваришта, преко сеоске бање локалног значаја, за стотинак година развила у термалитет регионалног значаја, а ускоро постаће балнеотуристички центар земљског значаја.

Већ данас ова бања је носилац развоја бањског туризма на подручју чачанске општине. У догледној перспективи, имајући у виду „живо интересовање у целом свету за лечење неуролошких болесника“, „... једна специјализована установа у Горњој Трепчи могла би да представља значајан истраживачки центар светског ранга“.⁷⁹

Н А П О М Е Н Е

1. М. Стадић — Трифунковић и С. Јовановић: *Сенонски седименти са глоботрунканама из Горње Трепче (област Вујна)*, (Геолошки анали Балк пол., Књ. XL, Београд 1976) 162.

2. Б. Ж. Милојевић: *Долина Западне Мораве, Мораче и Треске*, Географска проматрања (Пос. изд. Срп. географ. друштва. Св. 26, Београд 1948) 10—11.

3. З. Ј. Максимовић: *Резултати геолошко-минералноског истраживања терена у пределу села Такова и Семедража, с нарочитим обзиром на производње хидротермалне активности и појаве хидросилката никла* (Зборник радова САН XXII, Геолошки институт, Књ. 3, Београд 1952) 36; М. Илић: *Geologija gornjomilanovačkog tercijarnog basena i okolnih formacija* (Vesnik Zavoda za geol. i geofizička istraživanja, Ser. A, Knj. XIX, Beograd 1961) 128.

4. М. Ж. Анђелковић: *Палеогеографија и тектоника једног дела уну-трашњих Динарида, Шумадиска и западносрбијанска зона* (Геолошки анали Балк. пол., Књ. XXVII, Београд 1960) 129.
5. Уп. *Геологија Србије VIII—1*, Хидрогеологија (Завод за регионалну геологију и палеонтологију Рударско-геолошког фак. унив. у Београду, Београд 1976) 146.
6. Н. Милојевић и М. Ракић: *Приказ хидрохемијске карте подземних вода и хидрохемијске карактеристике подземних вода чачанске котлине* (III Конгрес геолога Југославије, Књ. II, Савез геолошких друштава ФНРЈ, Цитоград 1962) 114.
7. Б. Ж. Милојевић, н. д., с. 11.
8. Вид. М. Костић: *Рибарска Бања*, Прилог проучавању функционалног развика и преображаја (Зборник радова Географског института „Јован Цвијић”, Књ. 31, Београд 1979) 87—88, сл. 9 и 11 на с. 121 и 122.
9. Уп. М. Костић и И. Б. Поповић: *Бањске воде и бање у околини Горњег Милановца* (Географски годишњак, Бр. 18, Крагујевац 1982) 66.
10. Н. Милојевић — М. Ракић, н. н., с. 114.
11. Вид. М. Костић: *Научни допринос Јована Цвијића географском проучавању термалних појава и процеса* („Научно дело Јована Цвијића”, Научни скупови САНУ, Књ. XI, Београд 1982) 402.
12. М. Теофиловић и В. Вујановић: *Садржаји литијума, рубидијума, цезијума, стронцијума и других елемената у околним стенама и хумусу Горње Трешче (Г. Милановац) и њихово порекло* (Записници Срп. геолог. др. за 1968., 1969. и 1970. годину, Београд 1972) 425, 427—429, 431.
13. Уп. М. Костић и И. Б. Поповић: *Бања Радовањница*, Један пример замрле бање повољних природних услова (Географски годишњак, Бр. 16, Крагујевац 1980) 67.
14. Уп. В. Тошић: *Мрчајевци и околина* (Издавач Месна заједница Мрчајевци, Мрчајевци 1978) 30.
15. М. Т. Леко: *Хемиска испитивања лековитих вода и вода за пиће из околине Рудника* (Записници Срп. геолог. друштва III 1903—1905, Збор СХVI од 10 априла 1905. год., Београд 1905). 3.
16. М. Т. Леко, Шчербаков и Х. М. Јоксимовић: *Лековите воде и климатска места у краљ. СХС* (Београд 1922) 225—26.
17. *Godišnjak o narodnom zdravlju i radu zdravstvenih ustanova i organa 1937—38* (Centralni Higijenski zavod Min. soc. pol. i nar. zdravlja, Београд 1939) 167.
18. Уп. В. Тошић. *Мрчајевци и околина*, с. 35—36; С. Ж. Илић „Атомска Бања” — *Горња Трешча* (Географски годишњак, Бр. 8, Крагујевац 1972); *Isti: Gornja Treпча — nova banja Srbije* (Izdavač: Prirodno lečilište „Gornja Treпча” Београд 1977) 14—18.
19. М. Арсенијевић и М. Теофиловић: *Неке геохемијске и геолошке карактеристике извора Горње Трешче* (Radovi Instituta za geološko-rudarska istraživanja i ispitivanja nuklearnih i drugih mineralnih sirovina, Sv. 6, Београд 1969) 235—236.
20. М. Арсенијевић: *Cezijum i drugi alkalni elementi u toplim izvorima* (Gornja Treпча i Mlakovac), (Radovi IGRI, Sv. 6, Београд 1969) 243—44.
21. *Isti: Alkalni i zemnoalkalni elementi u mineralnim vodama Srbije* (Radovi IGRI, Sv. 10, Београд 1975) tab. 57 на с. 85.
22. *Isti: O новом начину именованја минералних вода помоћу релативних садржаја микроелемената* (Записници Срп. геолог. др. за 1974. годину. Београд 1975) 90.
23. М. Арсенијевић: *Novi način postavljanja relativnih graničnih sadržaja mikroelemenata pri imenovanju mineralnih voda* (Glasnik Prirodnačkog muzeja u Beogradu, Ser. A, Knj. 29, Београд 1974) 117.
24. В. Вујановић, М. Теофиловић и М. Арсенијевић: *Regionalna proučavanja mineralnih voda i banja u Srbiji i AP Vojvodini i njihove osnovne geološke, geohemijske i genetske karakteristike* (Radovi IGRI, Sv. 7, Београд 1971) 117, 122.

25. М. Теофиловић и В. Вујановић, Садржаји литијума, рубидијума, цезијума, стронцијума и других елемената у околним стенама и хумусу Горње Трепче (Г. Милановац) и њихово порекло, с. 427—428.

26. Исто, с. 431.

27. М. Т. Лeko: *Лековице воде у Србији* (Први Конгрес српских лекара и природњака 5. септембра 1904. године, Београд 1905) 10—11.

28. *Институт за медицину рада и радиолошку заштиту „Д. Карајовић“* (Архивска документација: Годишњи извештај анализе воде за 1979. год., Београд).

29. В. Вујановић и М. Теофиловић: *Могућност економичне експлоатације сувих остатака минералних вода Србије* (Записници Срп. геолог др. за 1975 и 1976. годину, Београд 1977) 274—275.

30. Вид. М. Костић и Д. Милановић: *Бања Врујци*, Прилог проучавању балнеотуристичких насеља западне Србије (Географски годишњак, бр. 15, Крагујевац 1919) 29 и ту цит. литер.

31. *Бање и климатска места Србије* (Оснивачка скупштина удружења бањских и климатских места СР Србије, Врњачка бања 1970) 143; Уп. С. Зарић: *Како дуже и боље живети, II део*, Београд 1912) 153.

32. С. Алексић: *Индикације и контраиндикације за бањско лечење* („Чачански глас“, Год. XLVII Бр. 16 од 20. априла 1979, Чачак) 12; Исто: *Бањско лечење неуролошких обољења* (Чачански глас, Бр. 21 од 2. јуна 1979) 11; Исто: *Лечење неуролошких обољења* (Чачански глас, Год. XLIX, Бр. 22 од 28 маја 1982) 8; *Запостављене могућности* (Чачански глас, Год. XLIX, Бр. 14 од 2. априла 1982) 7.

33. Уп. М. Костић: *Генетска класификација термалитета Србије I*, Функционалитет природних фактора (Гласник Срп. географ. др., Св. LI, Бр. 1, Београд 1971) 37—38.

34. Уп. М. Костић: *Географски положај бањских и балнеотуристичких насеља у СР Србији — фактор њихове еволуције и регионалне улоге и значаја* (Цвијићев зборник, САНУ, Београд 1968) 117.

35. В. Тошић, Мрчајевци и околина, с. 39—40.

36. С. Алексић: *Бањско лечење обољења органа за дисање* (Чачански глас, Год. XLVII, Бр. 18 од 11. маја 1979) 3.

37. Уп. В. Тошић, н.д., с. 32, 38.

38. *Детаљни урбанистички план са елементима урбанистичког пројекта за бањски комплекс Горња Трепча* (Институт за архитектуру и урбанизам СР Србије, Београд, новембар 1978) елаборат.

39. В. Р. Петковић: *Манастири у Шумадији* (Братство, Књ. XXVI, Београд 1932) 44—45; Исто: *Преглед црквених споменика кроз повесницу српског народа* (Пос. изд. САН СЛVII, Одељ. друш. наука, н.с., књ. 4, Београд 1950) 65.66.

40. Б. Мано — *Зиси: Неколико старих српских цркава* (Старинар, с. III, Књ. VIII—IX, Београд 1933—1934) 243; *Археолошки споменици и налазишта у Србији II*. Централна Србија (САН, Грађа, Књ. X, Археолошки институт, књ. 3, Београд 1956) 166—7.

41. С. Ненадовић: *Споменичке вредности гробља бање Горња Трепча* (Зборник радова Народног музеја у Чачку, Књ. IV, Чачак 1973) 73—76, 80.

42. Исто, с. 76.

43. М. Вуловић: *Споменици и спомен-обележја НО рата чачанског краја* (Зборник радова Народног музеја у Чачку, Књ. III, Чачак 1972) 260.

44. Х. Шабановић: *Из прошлости насеља Краљева и околине под турском влашћу* („Наша прошлост“, Бр. 1—2/1968, Историјски архив Краљево) 3, 9.

45. Vid. V. Stanojević: *Poreklo medicine srpskih srednjevekovnih nastira* (Zbornik radova XV naučnog sastanka Naučnog društva za istoriju zdravstvene kulture Jugoslavije, Beograd 1966) 382; Р. Катић: *Медицина код*

- Срба у средњем веку (Пос. изд. САН СССР, Одељ. медицинских наука Књ. 12, Београд 1958) 139.
46. Уп. Ј. Радонић: *Римска курија и јужнословенске земље од XVI до XIX века* (Пос. изд. САН СЛВ, Одељ. друш. наука, н. сер., књ. 3, Београд 1950) 8.
47. Ј. Мишковић: *Опис Рудничког округа* (Гласник СУД, Књ. XXXIV, Београд 1872) 266.
48. В. Тошић, Мрчајевци и околина, с. 33.
49. Р. М. Илић: *О љубићским селима*, Антропогеографска проучавања (Срп. етнограф. зборник V, Насеља српских земаља, Књ. II, СКА, Београд 1903) 9.
50. М. Т. Леко, Хемиска испитивања лековитих вода и вода за пиће из околине Рудника, с. 3.
51. П. Ж. Петровић: *Трагови обоживања погајних извора у нашем народу* (Братство, Књ. XXVI, Београд 1932) 176.
52. Уп. М. Костић—И. Б. Поповић, Бањске воде и бање у околини Горњег Милановца, с. 56 и ту. цит. литер.
53. М. Т. Леко и други, Лековите воде у климатска места, с. 225—6.
54. „Чачански глас“, Бр. 5 од 14. августа 1932. год. и Исти лист, Бр. 4 од 22. јануара 1982, с. 12.
55. Вид. С. Ж. Илић, „Атомска Бања“—Горња Трпча, с. 6—7; Исти, Горња Трпча—нова бања Србије, с. 13.
56. Годишњак о народном здрављу и раду здравствених установа и органа 1937-38., с. 167; Исто за 1939. год., с. 172—173.
57. В. Тошић, Мрчајевци и околина, с. 34—35.
58. Исто, с. 35.
59. А. Радаковић: *Повратак бањама, Горња Трпча* („Илустрована политика“, Бр. 749 од 13. III 1973., Београд) 34.
60. С. Ненадовић, Споменичке вредности гробља бање Горња Трпча, с. 71.
61. *Концепција и правци развоја туризма на подручју Скупштине општине Чачак* (Служба за план, анализе и статистику СО Чачак, Чачак, децембра 1969) 6.
62. D. Pavlović: *Prikaz urbanističkog plana banje Gornja Treпча* (Urbanističke informacije, Бр. 8, јануара 1975, Beograd) 14.
63. „Чачански глас“, Год. XLIV, Бр. 40 од 1. октобра 1976, с. 33.
64. „Бање и планине“, Год II, Бр. 4 (Удружење бањских и климатских места СР Србије, Врњачка Бања 1975) 9.
65. А Радаковић, Повратак бањама, Горња Трпча, с. 35.
66. Уп. „Бање и планине“, Бр. 4, с. 9.
67. Д. Павловић, н.н., с. 13—14.
68. Уп. Д. Поповић: *Бањско и климатско лечилиште у Горњој Трпчи*, Нове могућности за развој („Чачански глас“, Год XLVI, Бр. 39 од 1. октобра 1977., Чачак) 15.
69. М. Мојсиловић: *У природном лечилишту „Горња Трпча“* (Чачански глас, Год. XLVIII, Бр. 44 од 9. новембра 1979) 3.
70. *Водич кроз наше објекте* („Морава“, Лист туристичко-угоститељске РО „Морава“, Год IX, Бр. 98, септембар 1982, Чачак) 10.
71. *Попис становништва и станова 1971.*, Књ. VI (Станови за одмор и рекреацију, СЭС, Београд 1973) 92, 186.
72. Д. Оташевић: *Шта је показао попис кућа за одмор и рекреацију у чачанској општини* (Чачански глас, Год. XLIX, Бр. 17 од 20. новембра 1981) 3.

73. *Попис становништва, домаћинства и станова 1981.*, Општина Чачак (Коначни резултати по насељима; Документациони материјал бр. 4947—XIV, Републички завод за статистику, Београд) 30.

74. Уп. Чачански глас, Бр. 25 од 18. јуна 1982., стр. 10; Исти лист, Бр. 20 од 20. маја 1983., стр. 3.

75. Н. Р.: *Горња Трепча* („Бање и планине”, Год. VIII, Бр. 9, Врњачка Бања, октобар 1982.) 6.

76. *Детаљни урбанистички план са елементима урбанистичког пројекта за бањски комплекс Горња Трепча, Књ. С и Књ. Д* (Институт за архитектуру и урбанизам СР Србије, Београд, новембар 1978. и фебруар 1981).

77. Статистички подаци су: за 1972. и 1973. — *Статистички годишњак СР Србије 1974.* (Републички Завод за статистику, Београд, октобар 1974) 408; *Исто 1975* (октобар 1975) 393; *Исто 1976* (октобар 1976) 409; *Исто 1977*; (октобар 1977) 424; *Исто 1978* (октобар 1978) 453; *Исто 1979* (новембар 1979) 416; *Исто 1980* (децембар 1980) 456; *Исто 1981* (јануар 1982) 428; *Исто 1982* (март 1983) 418.

78. *Архивски подаци* (Републички завод за статистику, Београд). И други статистички савремени подаци за које се наводи извор коришћени су из исте установе.

79. „Чачански глас”, Бр. 14 од 2 априла 1982., с. 7.

Résumé

MIHAJLO KOSTIĆ
IVAN B. POPOVIĆ

STATION THERMALE DE GORNJA TREPČA

Un exemple de transformation contemporaine d'une station thermale paysanne en un centre balnéo-touristique

La station thermale de Gornja Trepča est située dans la région de Šumadija, RS de Serbie, dans l'espace entre les agglomérations urbaines de Gornji Milanovac (9 km), Čačak (18 km) et Mrčajevci (12 km). Elle est édifée pour la plupart sur les rives du cours d'eau thermal nommé Banja, affluent gauche de la Morava de l'Ouest.

L'abondance de l'eau des sources thermo-minérales est de 20,8 l/s, dont la source thermale principale (30°C) fournit plus de 15 l/s. Les restes secs de l'eau thermale contiennent le césium et autres éléments alcalins. Particulièrement importante est l'apparition du césium qui se trouve en teneurs de 0,17 mg/l à 0,52 mg/l.

La cure est effectuée dans l'établissement pour le traitement des malades stationnaires et dans le bloc hydrothérapique. L'effet favorable sur les malades rhumatismants se manifeste aussi chez le rhumatisme dégénératif et le rhumatisme inflammatoire. Dans la station thermale de Gornja Trepča peuvent être traités aussi la paralysie légèrè, la sclérose en plaques disséminées, la lésion des nerfs périphériques, etc. La spécificité de la station thermale de Gornja Trepča sont le traitement et la réhabilitation des malades neurologiques.

A l'altitude au-dessus de 420 m, dans l'ambiance forestière du piedmont, la station thermale a un climat qui offre des possibilités favorables pour la climatothérapie chez certaines affections non-spécifiques des organes respiratoires.

La station thermale de Gornja Trepča était par le passé un exemple rare de station thermale monastique, située dans le domaine d'un monastère, dont l'existence était conditionnée par le marécage thermal. Les tournants dans la formation de la station thermale actuelle sont marqués par les objets du thermalisme sociale. La station thermale a son origine dans la construction de la clôture autour des bains thermaux comme objet de bienfaisance.

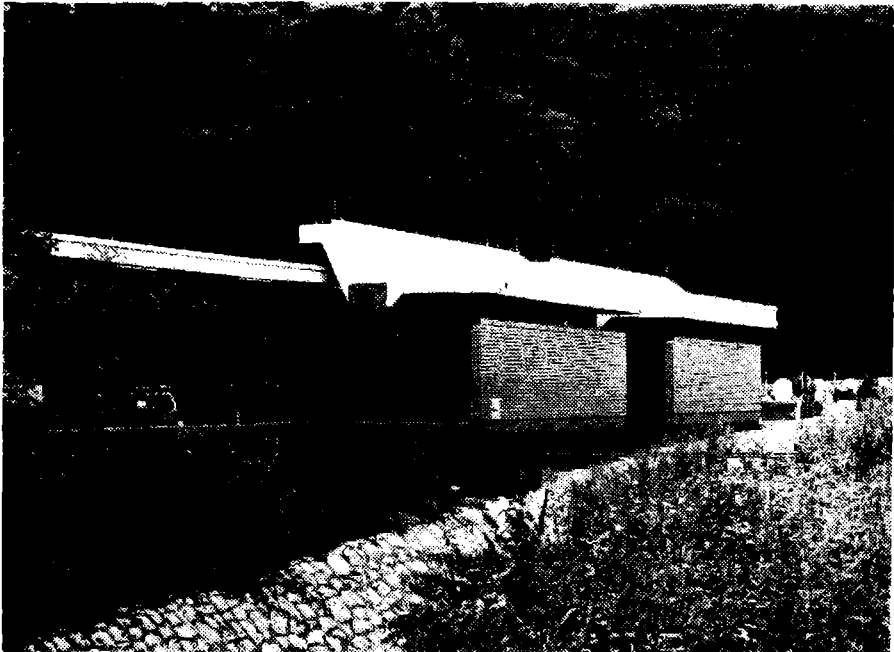
Occupant une „situation fluviale” sur un terrain autrefois impraticable, la station thermale de Gornja Trepča a évolué par la période de „station thermale sauvage” et les „Bains populaires de Gornja Trepča” (1955-1968), la phase de transformation (1969-1981) jusqu'à la phase contemporaine (à partir de l'année 1982) avec les institutions sanitaires spécialisées balnéologiques et la réalisation du Plan détaillée urbanistique.

Du marécage thermal par la station thermale paysanne d'importance locale, la station thermale de Gornja Trepča s'est développée, au cours une centaine d'années, en une thermalité d'importance régionale et elle deviendra bientôt centre balnéo-touristique d'importance pour le pays entier. Aujourd'hui déjà, cette station thermale est le protagoniste du développement du tourisme balnéaire sur le territoire de la commune de Čačak.

ТАБ I

Фот. 1. „Старо купатило“ у Горњотрпчанској Бањи. У предњем плану болесници на лечењу у импровизованом базену термалне отоке (Снимно: М. Костић, 22. VIII 1973.).

Фот. 2. Новоизграђено термално купатило у Горњотрпчанској Бањи. Надази се у терапијском блоку (Снимљено: 15, VIII 1983; Клише М. Костић)

ТАБ. II

Фот. 3. Стационар у Горњотрпчанској Бањи. Изглед у току регулације
Бесног потока (Снимко: М. Костић, 30. V 1976.).

Фот. 4. Воденица Драгомира Пуремаревића из Г. Трпче у Горњотрпчанској
Бањи. Подигнута је на термалном водотоку Бања при улазу у ужи бањски
рејон (Снимко: И. Б. Поповић, 22. IV 1983.).